

УДК 65.011.2:631.11

А.А. Павленко

аспірант*

Житомирський національний агроекологічний університет

ВИДИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто сутність економічної діагностики діяльності сільськогосподарських підприємств, особливості її видів, а також обґрунтовано потенційні переваги різних видів економічної діагностики для сільськогосподарських підприємств.

Постановка проблеми

Ризиковий характер підприємницької діяльності сільськогосподарських підприємств, невизначеність і непередбачуваність багатьох чинників зовнішнього середовища, а також підвищення рівня конкуренції значно актуалізували проблему ефективного функціонування підприємств за нинішніх умов господарювання. Такий стан зумовлює необхідність коректного визначення рівня економічної безпеки підприємства, виявлення зон ризику та своєчасної розробки комплексу антикризових заходів. Відтак економічна діагностика діяльності сільськогосподарських підприємств представляється не лише засобом визначення та прогнозування конкурентоспроможності підприємства за певної кон'юнктури ринку, а й інструментом прийняття дієвих управлінських рішень щодо характеру й напрямів його перспективного розвитку.

Економічна діагностика призначена створювати необхідні передумови для забезпечення довгострокового успіху сільськогосподарського підприємства, що функціонує в умовах швидких, непередбачуваних змін ринкового середовища. За таких умов розв'язати проблему забезпечення довгострокового успіху сільськогосподарського підприємства на ринку не завжди можна, спрямовуючи зусилля лише на впровадження адаптивних моделей поведінки та ефективного використання наявних ресурсів. Довгострокова конкурентоспроможність підприємства залежить від його уміння своєчасно розпізнавати релевантні змінні в конкурентному середовищі та приймати ефективні управлінські рішення щодо використання власних ресурсів з метою адекватної адаптації до цих змін. У цьому контексті вбачається за необхідне обґрунтувати типологію економічної діагностики діяльності сільськогосподарських підприємств, зокрема визначити теоретико-методичні особливості застосування й призначення кожного з видів діагностики.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

© А.А. Павленко

* Науковий керівник – к.е.н., професор Г.В. Осовська

Теоретико-методологічні проблеми сутності економічної діагностики, впливу діагностики на обґрунтування антикризових програм розвитку підприємств, методичних засад економічної діагностики їх активів, формування місії та корпоративної стратегії підприємства є предметом дослідження західних науковців, зокрема, Е. Брукінга, Б. Коласса, О. Мендрула, С. Симонової, Р. Рейлі, Р. Швайса. Важливий внесок у розвиток сучасної теорії та практики діагностики діяльності підприємств зробили М. Глазов [2], О. Гетьман [1], Т. Загорна [5], Т. Косянчук [7], Л. Лігоненко [8], В. Лук'янова [7], Н. Майорова [7], Г. Осовська [10], Н. Погостинская [12], В. Швид [7], В. Шаповал [1]. Проте недостатньо дослідженим для сфери сільськогосподарського виробництва залишається питання ролі економічної діагностики в діяльності сільгоспідприємств за сучасних ринкових реалій, сутності економічної діагностики як інструменту забезпечення довгострокової конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, а також визначення механізму її реалізації. Особливе місце варто відвести вивченню видів економічної діагностики, особливостей кожного з них, враховуючи, що основною метою економічної діагностики є реалізація завдань оцінки, аналізу діяльності сільськогосподарського підприємства, ідентифікації певної проблеми, прогнозування можливих варіантних сценаріїв та прийняття на цій основі ефективних управлінських рішень. Це і зумовило необхідність проведення даного дослідження.

Метою дослідження є вивчення сутності та особливостей імплементації різних видів економічної діагностики діяльності сільськогосподарських підприємств.

Об'єкт та методика дослідження

Об'єктом дослідження є процес формування дієвих управлінських рішень на основі ідентифікації основних проблем адаптації сільськогосподарських підприємств до умов конкурентного ринкового середовища. Методологічною основою дослідження є абстрактно-логічний метод, зокрема, його прийоми індукції, дедукції, аналізу, синтезу, співставлення, узагальнення, систематизації, застосування яких дало змогу проаналізувати, систематизувати та узагальнити сучасні підходи щодо типології економічної діагностики діяльності підприємств, а також запропонувати відповідну типологію для сільськогосподарських підприємств.

Результати досліджень

Сучасні умови функціонування сільськогосподарських підприємств характеризуються мінливістю, високою динамічністю та багатовекторністю впливу на суб'єкти бізнес-середовища, зумовлюючи потребу в пошуку адекватних засобів мінімізації негативних наслідків щодо економічного стану та перспектив розвитку сільгосптоваровиробників. У цьому контексті непересічного значення набуває застосування економічної діагностики

діяльності сільськогосподарських підприємств з огляду на її функції щодо ідентифікації кола проблем господарської діяльності підприємств, причин їх виникнення, прогнозування перспектив розвитку та обґрунтування відповідних управлінських рішень. З огляду на широке коло завдань економічної діагностики теоретико-методичні засади її реалізації передбачають значну кількість різноманітних підходів щодо типології та функціональної характеристики економічної діагностики діяльності підприємств, у т. ч. сільськогосподарських. Важливим для розуміння сутності економічної діагностики є класифікація її видів та форм, які об'єднуються в групи за різними ознаками.

Авторами найбільш загальної класифікації типів та видів економічної діагностики, що може цілком обґрунтовано розглядатися як методологія класифікації, є російські дослідники, чий науковий інтерес стосується сфери антикризового управління, Є. Теренков та С. Дведернидова, запропонована ними класифікація передбачає декілька ієрархічних рівнів [14, с. 11]. На думку вчених, насамперед потребує визначення напрям діагностики, залежно від чого вирізняються діагностика як елемент регулярного менеджменту, як елемент санації, а також діагностика кризового стану. Критерій класифікації підкреслює, що автори акцентують увагу на відмінностях у змісті діагностики в залежності від економічного стану об'єкта вивчення та, відповідно, головних цілей та функцій діагностування. З огляду на зазначені напрями ідентифікації стану та проблем функціонування підприємства вирізняються типи діагностики, а саме: діагностика, за якою формуються класи підприємств, діагностика відхилення від норм, діагностика для оцінки унікальності об'єкта.

Наступним рівнем наведеної класифікації пропонується визначення відповідно до масштабності та пролонгованості діагностики такі її види, як експрес-діагностика, загальна, комплексна та системна, причому всі названі види діагностування в результаті мають сформулювати діагноз стану об'єкта на основі виявлених симптомів, причин виникнення проблем, можливих перспектив. Такий підхід є цілком прийнятним для класифікації економічної діагностики діяльності сільськогосподарських підприємств з огляду на об'єктивну специфіку їх функціонування, зокрема, різноспрямованість виробництва, сезонність сільськогосподарського товаровиробництва, необхідність залучення широкої ресурсної бази, й, відповідно, потреби у різноманітних за фактором часу та ступенем деталізації видах економічної діагностики.

У сфері управління діяльністю підприємства Г. Осовською наводиться відповідна класифікація економічної діагностики, що за критерієм спрямованості, доповнюючи попередню класифікацію, визначає управлінську діагностику, за критерієм часових горизонтів менеджменту діяльності підприємства – оперативну та стратегічну, а також бізнес-діагностику [10, с. 645–646]. У процесі управлінського консультування, яке пов'язане з інтенсифікацією виробництва, переорієнтацією підприємств на першочергове та повне

використання чинників економічного зростання та запити споживачів, подальший розвиток отримала управлінська діагностика. Цим терміном характеризують дослідницьку діяльність, спрямовану на визначення, аналіз та оцінку проблем розвитку підприємства та підвищення ефективності системи менеджменту. Діагностика в цьому контексті розглядається як перший етап процесу удосконалення управління, внаслідок якого визначаються та формулюються завдання, які підлягають вирішенню.

Бізнес-діагностику також вирізняють з-поміж інших видів економічної діагностики дослідники К. Шиборщ й О. Щербакова як ретроспективне (на основі досягнутих результатів), оперативне (поточний стан) та перспективне (прогноз розвитку) комплексне дослідження господарської діяльності підприємства, необхідне для обґрунтування його господарської політики на майбутнє. Метою бізнес-діагностики є виявлення найбільш важливих проблем у діяльності підприємства та розробка на цій підставі програми коротко- та довгострокових заходів, що дадуть можливість підвищити ефективність та фінансові результати діяльності підприємства [15, с. 31; 16, с. 12]. Отже, бізнес-діагностика, по-перше, не обмежується дослідженням минулого та теперішнього стану підприємства, а й передбачає перспективний аналіз ймовірного розвитку ситуації, внутрішнього та зовнішнього оточення; по-друге, має практичну значущість – результатом її проведення є обґрунтовані заходи щодо удосконалення системи управління, фінансового оздоровлення, зростання прибутковості та ринкової привабливості підприємства.

Багатокритеріальну класифікацію різновидів економічної діагностики пропонують Н. Євдокімова й А. Кірієнко, згідно з якою за рівнем діагностичного об'єкта вирізняється глобальна, макродіагностика та мікродіагностика; за часовим діапазоном дослідження – стратегічна (оперативна), оперативна (поточна), ретроспективна; за періодичністю проведення – періодична, разова, моніторинг; за тематикою та осяжністю проблеми – комплексна, тематична, системна; за цільовою спрямованістю – загальносистемна, елементна; за суб'єктами здійснення – зовнішня, внутрішня [4, с. 15]. Позитивною рисою зазначеної класифікації представляється врахування якомога більшої кількості критеріїв, що відповідає багатогранності сутності самого поняття «економічна діагностика», проте дещо дискусійним представляється отождоження постійної діагностики з моніторингом, який вбачається інструментарієм здійснення діагностики, оскільки передбачає більшою мірою описову складову дослідження, тоді як діагностика потребує ідентифікації проблеми за певними ознаками та прогнозування перспектив розвитку підприємства.

Інший підхід щодо класифікації видів економічної діагностики ґрунтується на пріоритетності аналітико-оціночних процедур щодо певних функціональних сфер або напрямів діяльності підприємства, оцінкою вірогідності наслідків настання певних явищ. Відповідно до зазначеного підходу наведено класифікацію видів економічної діагностики колективом дослідників під

керівництвом Т.Ф. Косянчук, що включає діагностику конкурентоспроможності підприємства й продукції, що ґрунтуються на діагностиці чинників зовнішнього середовища прямого та непрямого впливу, діагностику управлінської діяльності, що характеризує її структуру, якість та рівень економічної культури підприємства, потенціалу підприємства, в т.ч. маркетингового, фінансово-економічного стану на основі діагностики майна та ринкової ціни підприємства, фінансової діагностики, економічної безпеки та ризику [7]. В цілому, зазначений підхід відповідає складовим ефективного функціонування підприємства на цільовому ринку, проте вбачається за доцільне не вирізняти окремим видом діагностику майна підприємства, а тлумачити її як інструмент діагностики фінансово-економічного стану підприємства, яка передбачає власне оціночні процедури щодо кількісного та якісного складу майна підприємства, а також визначення відповідності такого складу його комерційним завданням.

Близьким до вказаного підходу щодо класифікації є тлумачення системи діагностичних заходів, необхідних для визначення проблем функціонування підприємства та прийняття адекватних управлінських рішень, запропоноване О. Гетьманом та В. Шаповалом [1], при цьому як окремий напрям економічної діагностики визначено діагностику економічної безпеки підприємства, що є цілком слушним з огляду на необхідність забезпечення будь-якому підприємству економічної стійкості з огляду на умови функціонування в контексті визначених комерційних цілей та перспектив розвитку. На окрему увагу заслуговує думка авторів щодо необхідності оцінки конкурентного статусу підприємства на ринку, оскільки нині успішність підприємства у стратегічній перспективі визначається його здатністю нарощувати темпи реагування на зміни зовнішнього середовища адекватно темпам цих змін, що можливо за умови наявності і актуалізації у підприємства його ключових факторів успіху, які й становлять у своїй сукупності конкурентний статус підприємства.

Типологія та функціональна характеристика економічної діагностики, запропонована Т. Загорною, побудована на основі групування чинників впливу на ефективність фінансово-господарської діяльності підприємства [5]. Такий підхід щодо класифікації забезпечує діагностування стану певного підприємства, його основних проблем та прогнозування перспектив розвитку з огляду на ідентифікацію співвідношення впливу факторів зовнішнього середовища як можливостей або бар'єрів та внутрішнього як ресурсного забезпечення та маркетингового й управлінського інструментарію. В цьому контексті дослідницею використовується відповідна термінологія, зокрема, обґрунтовується поняття конкурентної діагностики, діагностики стратегічних зон, мікродіагностика розглядається з позицій нових управлінських технологій.

Ряд дослідників обмежили сферу власних наукових інтересів вивченням окремих напрямів економічної діагностики, пов'язаних із аналізом певних сфер діяльності підприємства, оцінкою вірогідності наслідків настання певних явищ, сконцентрувавши увагу на функціональному призначенні, особливостях

застосування та інструментарію кожного з них. Найбільше серед зазначених досліджень присвячено діагностиці фінансової сфери діяльності підприємства, що вбачається цілком обґрунтованим з огляду на пріоритетність фінансових інструментів у його ресурсному забезпеченні. Так, концептуальні положення діагностики кризи розвитку підприємства обґрунтовано Л. Лігоненко [8, с. 95], при цьому автором визначаються сутність та завдання діагностики кризи розвитку підприємства, декомпозиція процесу діагностики кризи розвитку підприємства, методологічні засади та практичний інструментарій діагностики кризового стану та загрози банкрутства, система оціночних показників-індикаторів кризового стану, методологія діагностики наслідків виникнення ситуації банкрутства.

Питанню управління фінансовим забезпеченням підприємства на засадах економічної діагностики як самостійного функціонального елемента процесу управління підприємством присвячено дослідження І. Сокоринської [13, с. 6]. Оскільки одним з головних напрямів економічної діяльності підприємства є забезпеченість його відповідними ресурсами, то першим кроком у здійсненні економічної діагностики підприємства має стати діагностика його фінансового забезпечення, адже управління саме цією складовою впливає на ефективність всієї господарської діяльності. Автором пропонується комплекс критеріїв для діагностики фінансового забезпечення підприємства, що дозволяє отримати інтегральну оцінку стану фінансового забезпечення підприємства з одночасним урахуванням структури капіталу, джерел поточного фінансування і рівня фінансових результатів.

Специфічні риси фінансової діагностики як засобу економічного обґрунтування управлінських рішень в малому та середньому бізнесі розглядають Н. Назаренко [9, с. 198] та О. Пахомова [11], зазначаючи необхідність адаптації управлінських методів, напрацьованих у великих організаціях, щодо особливостей ведення малого та середнього бізнесу. Основною задачею є розробка простих, гнучких та економічно ефективних процедур проведення фінансової діагностики для генерації економічно обґрунтованих рішень в управлінні підприємствами малого та середнього бізнесу. Управлінський процес розглядається як певний цикл, що послідовно повторюється, відповідно аналіз, діагностика і прогнозування існуючого стану і стану після реалізації рішення є складовою стадій управлінського циклу. З методичної точки зору це логічно, оскільки за кожним аналізом стану слідує ухвалення рішення, його забезпечення і реалізація.

О. Комяков акцентує увагу на необхідності створення та забезпечення функціонування дієвої системи діагностики у сфері збуту підприємства як одного з ключових чинників досягнення і підтримки його конкурентоспроможності, тоді як падіння обсягів продажу, зниження рентабельності виробництва, скорочення частки ринку аж до повної її втрати, надмірне використання товарообмінних операцій – це далеко не повний перелік

взаємопов'язаних проблем, що супроводжують сферу збуту значної частини підприємств [6, с. 33]. Нині є очевидним, що початковою точкою процесу побудови ефективної системи збуту підприємства має бути діагностування збуту, тобто виявлення проблем (існуючих і можливих) під час самого здійснення збуту, визначення основних напрямів адаптації застосовуваної стратегії до змін у ринковому середовищі.

У контексті актуальної потреби сучасного бізнес-середовища у нових управлінських методиках, запровадження яких забезпечувало б досягнення встановлених стратегічних цілей, дослідниками О. Гребешковою та І. Федорцовою розглядається такий напрям економічної діагностики, як стратегічна діагностика активів [3, с. 196–203]. Йдеться насамперед про те, що довгострокова конкурентоспроможність підприємства залежить від його уміння своєчасно розпізнавати релевантні зміни в конкурентному середовищі та розвивати свої ресурси так, щоб адекватно відповідати на ці зміни. Принциповим положенням даного методичного підходу представляється теза про те, що будь-які активи можуть бути причиною підвищення прибутковості компанії, але не всі вони будуть однаково сприяти досягненню конкурентних переваг компанії. За умов турбулентних змін ринкового середовища, які відстежуються на сучасному етапі розвитку світового господарства, непересічного значення набуває необхідність виокремлення тієї частки активів, які мають для господарюючого суб'єкта стратегічне значення та забезпечують отримання стійких конкурентних переваг. Отже, не існує єдиного тлумачення економічної діагностики діяльності підприємства й, відповідно, єдиного підходу щодо класифікації її різновидів. Типологію економічної діагностики діяльності сільськогосподарських підприємств з огляду на специфіку сфери аграрного виробництва представляється доцільним розглядати в контексті двох фундаментальних економічних вимірів, якими характеризується господарська структура підприємства. Один з цих вимірів – це функціональний стан основних факторів виробництва, який визначається поняттям «фінансово-економічний стан» і вимагає відповідних напрямів діагностування, що давали б змогу ідентифікувати основні параметри діяльності підприємства відносно його бізнес-середовища. Інший вимір реалізується у видах діяльності підприємства, охоплюючи шість основних: технічну діяльність, що враховує процес виробництва, комерційну діяльність, фінансову діяльність, діяльність із гарантування безпеки, облікову діяльність, управлінську діяльність, що охоплює прогнозування, планування, організацію, координацію і контроль. З огляду на це, за основу класифікації напрямів економічної діагностики діяльності сільськогосподарських підприємств необхідно обрати декілька критеріїв, що дасть змогу максимально

точно і повно згрупувати напрями діагностування різного функціонального призначення (рис. 1).

Рис. 1. Типологія економічної діагностики діяльності сільськогосподарських підприємств

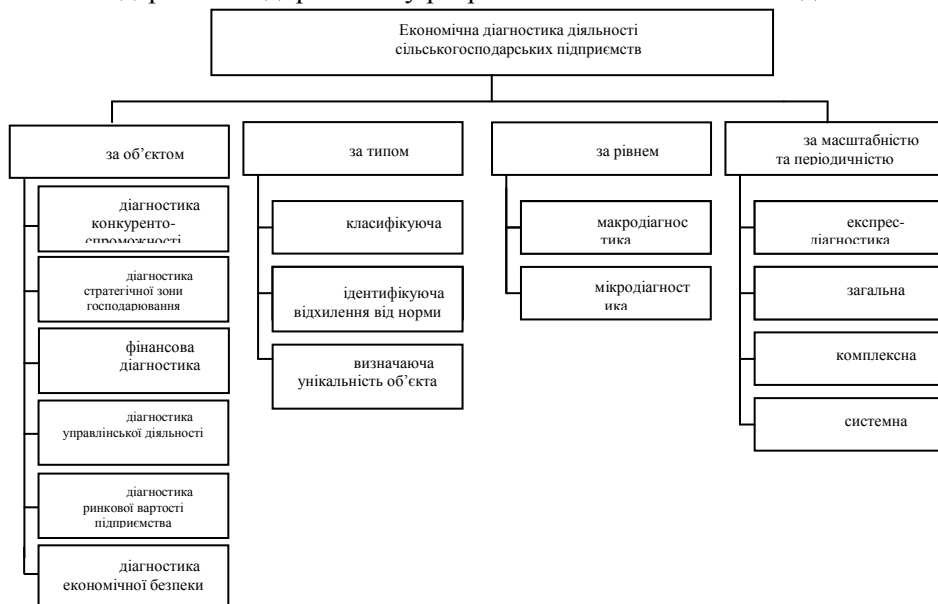
Джерело: власні дослідження.

Оскільки визначається досить широке різноманіття видів економічної діагностики діяльності сільськогосподарських підприємств, очевидно, що кожен з видів діагностики передбачає розробку певних методологічних засад, ресурсного забезпечення, методики та алгоритму реалізації.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Отже, сутнісні характеристики та специфічні особливості сільськогосподарського виробництва, а також мінливі умови бізнес-середовища функціонування сільськогосподарських підприємств зумовлюють необхідність якісного, безперервного, комплексного й системного діагностування їх діяльності, що дасть змогу максимізувати її позитивний економічний ефект у довгостроковій перспективі за умови розробки економічно обґрунтованого механізму реалізації аналітико-оціночних та прогностичних процедур.

При подальших дослідженнях доцільним представляється розгляд питання системи формування методичного інструментарію діагностування діяльності сільськогосподарських підприємств у розрізі типології економічної діагностики.

Література

---

1. *Гетьман О.О.* Економічна діагностика: Навч. посіб. / *О.О. Гетьман, В.М. Шаповал.* – Київ, Центр навчальної літератури, 2007. – 307 с.
2. *Глазов М.М.* Функциональная диагностика в управлении деятельностью предприятием / *М.М. Глазов.* – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 1999. – 325 с.
3. *Гребешкова О.М.* Стратегічна діагностика активів підприємства Сіверянський літопис: Всеукраїнський науковий журнал. – 2007. – № 6. – С. 196–203.
4. *Євдокімова Н. М.* Економічна діагностика: Навч.-методич. посібник для самостійного вивчення дисципліни / *Н. М. Євдокімова, А. В. Кірієнко.* – К.: КНЕУ, 2003. – 110 с.
5. *Загорна Т.О.* Економічна діагностика. Навчальний посібник / *Т.О. Загорна.* – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 400 с.
6. *Комяков О.О.* Діагностика у сфері збуту / *О.О. Комяков* // Маркетинг в Україні. – 2000. – № 3. – С. 33–39.
7. *Косянчук Т.Ф.* Економічна діагностика: Навч. посіб. / *Т.Ф. Косянчук, В.В. Лук'янова, Н.І. Майорова, В.В. Швид.* За заг. ред. Т.Ф. Косянчук. – Львів: Новий Світ – 2000, 2009. – 452 с.
8. *Лігоненко Л.О.* Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій / *Л.О. Лігоненко.* – К.: Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2001. – 580 с.
9. *Назаренко Н.С.* Економічне обґрунтування управлінських рішень в малому та середньому бізнесі засобом фінансової діагностики / *Н.С. Назаренко* // Менеджер. – 2006. – № 1. – С. 197–203.
10. *Осовська Г.В.* Менеджмент організацій: Підручник / *Г.В. Осовська, О.А. Осовський.* – К.: Кондор, 2009. – 680 с.
11. *Пахомова О.О.* Економічне обґрунтування управлінських рішень в малому та середньому бізнесі засобом фінансової діагностики / *О.О. Пахомова* // Матеріали наук.-практ. конф. «Дні теорії та практики інвестування» (26–27 березня 2009 року). – Державний вищий навчальний заклад: «Донецький національний технічний університет» // www.masters.donntu.edu.ua.
12. *Погостинская Н.Н.* Экономическая диагностика: теория и методы / *Н.Н. Погостинская, Ю.А. Погостинский, Р.А. Жамбекова, Р.Р. Ацканов.* – Нальчик: Эльбрус, 2000. – 320 с.
13. *Сокиринська І.Г.* Економічна діагностика та управління фінансовим забезпеченням підприємства: авторефер. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / *І.Г. Сокиринська* / Національна металургійна академія України. – Д., 2004. – 20 с.

14. *Трененков Е.М.* Диагностика в антикризисном управлении / *Е.М. Трененков, С.А. Дведернидова* // Менеджмент в России и за рубежом. – 2002. – № 1. – С. 3–25.
  15. *Шиборц К.* Бизнес-диагностика деятельности предприятия / *К. Шиборц* // Рынок ценных бумаг. – 1999. – № 16. – С. 30–33.
  16. *Щербакова О.* Диагностика предприятий / *О. Щербакова* // Рынок ценных бумаг. – 1999. – № 9. – С. 11–16.
-
-